

Fakir Baykurt'un Almanya Öykülerinde Türkiye Göçmenlerinin Yaşamı ve Sorunları

Efnan Dervişoğlu⁸

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlı bir gelişme dönemine giren ve işgücüne gerek duyan diğer Batı Avrupa ülkeleri gibi Almanya da işgücü ihtiyacını yabancı işçilerle karşılama yoluna gitmiş; 1961'de imzalanan anlaşmayla Türkiye'den de işçi almaya yönelmiştir. 1961-1973 yılları arasında İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK) aracılığıyla yurtdışına gönderilen 790.289 işçinin 648.029'u Almanya'ya gitmiştir (Gitmez, 1983, s. 20). İlerleyen yıllarda da Almanya, Türkiye'den işçi göçünün en yoğun yaşandığı ülke olma konumunu sürdürür; 1999'da, işçi sayısı 739.446'ya, ülkede yaşayan Türkiye göçmenlerinin sayısı da 2.107.426'ya ulaşır (Göksu, 2000, s. 34).

Toplumsal yaşamdaki her türlü sorunun yansıdığı bir alan olan edebiyat, işçi göçünden de büyük oranda etkilenir; Türkiye'den en çok göç alan ülkenin Almanya oluşu, edebiyat ürünlerinde de kendini gösterir. Siyasal nedenlerle ya da çalışma amacıyla uzun yıllarını Almanya'da geçiren ya da Almanya gerçeğini Türkiye'de yaşayan pek çok yazarın romanlarında, şiir ve öykülerinde göçmen işçilerin Almanya yaşamını ele aldıkları; 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren, daha çok da 70'li, 80'li yıllarda ve devamındaki süreçte göçün sosyal ve psikolojik yönlerini yazdıklarıyla ortaya koydukları görülür. Bekir Yıldız, Fethi Savaşçı, Yüksel Pazarkaya, Aras Ören, Güney Dal, Habib Bektaş, Yücel Feyzioğlu, Füzuran, bu isimlerden yalnızca birkaçıdır. Almanya'da yazdığı öykü ve romanlarla, konunun anlaşılmasına, üzerinde düşünülüp tartışılmasına katkısı olanlardan biri de Fakir Baykurt'tur.

1929'da Burdur'un Yeşilova ilçesine bağlı Akçaköy'de doğan Fakir Baykurt, Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümü'nden 1955'te mezun olur. Türkçe öğretmenliği, ilköğretim müfettişliği yapar; ardı ardına öyküleri, romanları yayımlanır. *Yılanların Öcü* ile Yunus Nadi Roman Ödülü'nü (1958), *Tırpan*'la (1970) TRT (1970) ve Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'nü (1971), *Can Parası* (1973) ile Sait Faik Hikâye Armağanı'nı (1974), *Kara Ahmet Destanı* ile de 1978'de Orhan Kemal Roman Ödülü'nü kazanır. 1965'te Türkiye Öğretmenler Sendikası TÖS'ün kuruluşuna katılan ve genel başkan seçilen yazar, 1971'de iki kez gözaltına alındıktan sonra tutuklanır; 1975'te TÖS Davası'ndan beraat etse de güvende olmadığını hissettirecek durumlarla karşılaşır (Andaç, 2000, ss. 11-16; Özkırımı, 1990, ss. 201-202).

Fakir Baykurt, Feridun Andaç'ın kendisiyle yaptığı söyleşide Almanya'ya göç etmesinin görünen ve görünmeyen iki nedeni olduğunu belirterek şöyle der: "Birincisi can güvenliğimin yok olması. İkincisi, 1963'te Amerika'dan dönerken bir hafta aralarında kaldığım işçilerimizin yaşamını daha yakından gözleme isteği"

⁸ Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi Kandıra MYO, Kocaeli, Türkiye. El-mek: efdervisoglu@gmail.com

(Andaç, 2000, s. 35). Bu düşüncelerle 1977’de geldiği Duisburg’da üç ay kalır Baykurt; ancak bir yazar olarak yapmak istedikleri için bu süreyi yeterli bulmaz. Anılarında, o günlerinden söz ederken şunu söyleyecektir: “Çoluk çocuk Alman mahallelerini dolduran insanlarımız arasında yitip gitmeliydim. Fabrikalara girmeli, ocaklara inmeli, gecelerimi ‘Heim’ denilen yurtlarda terleyerek, yellenerek, özlemlerden inleyerek uyumaya çalışanların arasında geçirmeliydim” (Baykurt, 2002, s. 121).

1999’daki ölümüne dek yaşayacağı Almanya’ya bu kez Nisan 1979’da gelir yazar. Sahnelenmiş, sinemaya uyarlanmış, ödüller almış yapıtlarıyla ülkesinin tanınmış bir yazarı olarak Duisburg’a yerleştiğinde 50 yaşındadır. Kuzey Ren Vestfalya eyaletinin çeşitli şehirlerinde “Göçmen Ailelerin Çocuk ve Gençlerini Destekleme Bölge Bürosu” olarak faaliyet gösteren RAA’nın Türk çocuklarına yönelik programında görev alır. 1984’te Berlin Senatosu Çocuk Yazın Ödülü’nü, *Gece Vardiyası* ile de Alman Endüstri Birliği Yazın Ödülü’nü (1985) kazanır. 1986’da öğretmenliğe başlar, 1990-1995 yılları arasında Pestalozzi Okulu’nda dersler verir (Andaç, 2000, s. 24-26). İşçilerle olmak, onları ve ailelerini gözleyip yazabilmek, öncelikli amacıdır. “Bizim İnce Kızlar” adlı öyküsündeki deyişle “öykü avlama”yı (Baykurt, 1993, s. 5) ve asıl uğraşı olan yazmayı aralıksız sürdürür.

İlk öyküler *Gece Vardiyası*’nda ve *Barış Çöreği*’nde (1982) toplanır; ardından *Yüksek Fırınlar* (1983) gelir; bu romanla *Koca Ren* (1986) ve Sedat Simavi Roman Ödülü’nü kazanan *Yarım Ekmek* (1997) romanı, “Duisburg Üçlemesi”ni oluşturur. *Gece Vardiyası* ile *Barış Çöreği*’nde toplam 45 öykü vardır; 1986 tarihli *Duisburg Treni*’ninde 22, 1993’te Almanya’da yayımlanan *Bizim İnce Kızlar*’da 25 öykü yer alır; yazarın ölümünden bir yıl önce basılan *Telli Yol*’sa 22 öyküden oluşur. Fakir Baykurt gerek “Duisburg Üçlemesi”nde gerekse de Almanya öykülerinde; tanıklığında yaşananları, Türklerin çalışma ve barınma sorunlarını, ilişkilerini, eğitim yaşantılarını, sosyal ve kültürel sorunlarını gerçekçi bir bakışla yansıtır. Şunu da belirtmek gerekir ki bu öykülerde anlatılanlar, öykülerin yazıldığı tarihlerde yaşananlar üzerinedir; bu bakımdan 1979-1997 yılları arasını kapsayan bir dönemin koşullarını, çalışma ilişkilerini, göç ve uyum sürecini yansıttıkları söylenebilir.

Çalışma ve Barınma Koşulları

Türkiye’den Almanya’ya gelen işçilerin ilk düşündükleri şey, çalışıp para kazanmaktır; ama işe başladıktan sonra bunun yalnızca bir başlangıç olduğunu, asıl sorunların yeni başladığını fark ederler; çalıştıkları alanlar, fiziksel güç gerektirir; koşullar ağırdır, tehlike barındırır. Sözelimi 1972’de, Almanya’daki Türk işçilerinin %41’i metal sanayinde, %24’ü imalat sanayinde çalışırken %15’i inşaat sektöründe, %7’si de kömür ve elektrik işlerindedir (Gökmen, 1972, s. 293).

Öykü kişilerinin de büyük oranda maden ocaklarında, demir-çelik sanayinde, imalat ve inşaat sektöründe, emek yoğun işlerde çalıştıkları görülür. “Sarı Saçlı” öyküsündeki Murat Özdemir, “Takas”taki Mustafa, çelik işçisidir mesela; “Suya Kim Yakın”daki Mahmut, yazarın deyişle Duisburg’da “dünyanın en büyük demir-çelik fabrikasında” (Baykurt, 1993, s. 13) çalışır. Baykurt’un “Duisburg Üçlemesi”nin ilk romanına adını veren “yüksek fırınlar”, “Gitmez Olaydım İzne” öyküsündeki Emine’nin deyişle “cehennem fırını”dır.

“1700-1800 derecede demir eritip çelik yapıyorlar. (...) Yüksek fırınlarda eriyen demiri oluklardan akıtıyorlar, kendi gözlerimle gördüm. Sonra açıyorlar, kapısını, deliğini, bir gün, iki gün, soğutabildikleri kadar soğutup, ‘Haydin girin, taşları sökün!..’ diyorlar babamgile. (...) On, on beş adam arka arkaya diziliyor. Sırtlarından tulumlarını çıkarıp don atlet dalıyorlar. Dalıp, 80 derecede tak tak tak, birer taş söküp çıkıyorlar. Süre bir dakika. Kimileri taşı sökeceğim diye uğraşırken ölü gibi düşüyor yere,” (Baykurt, 1982, s. 181).

Öykülerdeki işçilerin büyük bir kısmı da maden ocaklarında çalışır. “Sevgi Yandı”daki Yusuf, “Hatice’nin Mahkemesi”ndeki Hamit, “Frau Duman” öyküsünün Mehmet Ali’si bu işçilerden yalnızca birkaçıdır. “Mezar” öyküsünde; biri Alman, üçü Türk dört kişinin öldüğü göçükten yaralı olarak çıkan Bektaş Koca da onlardan biridir; yaşamını yitirdiği hastanenin doktorlarından Selim Özmen’in deyişiyle “kömür işçilerinin deposu Türkiye”dir (Baykurt, 1986b, s. 180); bu nedenle öykülerdeki pek çok işçi, ekmeğini yeraltından kazanır.

Baykurt’un öykülerinde ayrıntılarıyla yansıtılan daha çok erkeklerin işleri, çalışma koşullarıdır; ancak fabrikalarda, fabrikaların akar bantlarında çalışan kadın işçilerin yaşamlarından da kesitler buluruz. “Dokuztaş” öyküsünün Nargüzel’i Kars’ın Damal ilçesinden, kocasını da orada bırakıp Duisburg’a gelmiştir mesela. Başlangıçta burnunu tıkayarak, öğürerek çalıştığı balık fabrikasına alışması uzun sürmez; çalışkan, neşeli, becerikli bir kadındır; onun mücadelesi, Almanya’da tek başına var olabilme çabası veren kadın işçilere örnektir. “Bizim İnce Kızlar” öyküsünün, “Kardeşçğim, bu Almanya’da okumak zordan da zor! Ben de ne yapayım? Başladım çalışmaya..” (Baykurt, 1993, s. 6) deyişinden ikinci kuşak göçmenlerden olduğu anlaşılan kadın kahramanı ise tramvay sürücüsüdür. Öykülerde, fabrikalarda çalışan bazı kadınların “yedek iş” denilen temizlik işlerine de gittiği görülür.

“Gruplar halinde gelen emek göçmenleri, genelde çalıştıkları şirketlerin işçi yurtlarına (Arbeiterheim)” yerleştirilirler. “Türkler arasında ‘haym’ olarak tabir edilen bu toplu barınaklar, eski idare binaları, depolar, savaştan kalma prefabrik konutlar ve barakalar”dan dönüştürülmüştür (Özbek, 2012, s. 15). “Girilmez”, “Mektupçu”, “Makarna” adlı öyküler, “heim”ların koşullarından duyulan rahatsızlığı yansıtması bakımından dikkat çekicidir. “Girilmez”de, Bochum’daki Opel işçilerinin “Bizi bu cehennemden alın, uykusuzluktan ölüyoruz! Başağrılarımız dinmiyor! Bedavaya veriyor değilsiniz. Her ay 180’er markımızı kesiyorsunuz! Bize gürlütüsüz Heim bulun!” (Baykurt, 1986a, s. 134) şeklindeki isyanı genel bir hoşnutsuzluğun ifadesidir. Kentlerin en gürlütülü ve çevre kirliliğinin en yoğun olduğu bölgelerinde bulunan bu işçi yurtları, kadın-erkek, ailesini Türkiye’de bırakmış işçiler için, özellikle de kalabalık olmaları nedeniyle gerginlik yaratan mekânlardır.

Bütün üyeleri bir arada olsun ya da olmasın göçmen işçi aileleri; bakım ve onarım gerektiren, eski evlerde otururlar. Almanlara kiralanması pek de mümkün olmayan bu apartman dairelerinin çoğunun müstakil bir banyosu yoktur; tuvalet, birkaç dairenin ortak kullanabileceği şekilde yerleştirilmiştir; işçiler de ancak bu evlerin kirasını karşılayabilirler. “Ardımızda Meşeler Yeşersin” öyküsünün Habil’i, yıllarca oturduğu evi şöyle anlatır:

“Bu Hüttenheim denilen mahallenin yarısını Mannesmann yapmıştı. Evlerin çoğu ikişer odalıydı. Mutfaklar yoktu ayrı ayrı. Oturma odaları, yatak odaları yoktu. İki odadan birinin köşesine fırını, bulaşıklığı, onun da yanına buzdolabını dizdin mi, hemen mutfak oluyordu. Banyoyu büyük plastik leğenlerde yapıyordun. Helâ iki katın arasındaydı. Komşularla ortak kullanıyordun. Eh, işçi evi denilen zıkkım da tam bu kadar olur. Ama kirası 350, 400 mark!” (Baykurt, 1986a, s. 178)

Ev koşullarının yetersizliği, öykülerde vurgulanan bir husustur. Eski, küçük ve kullanışsız oluşlarından şikâyet edilen bu daireler, hemşehri ve tanıdıklarla yakın oturmak isteyen ve dayanışma içinde olan Türklerin yoğun olarak bir arada bulunduğu apartmanlardadır. Almanların tercih etmediği eskilikteki binaların çokça bulunduğu yerleşim bölgeleri asıl sahiplerince terk edilmiş; konutlar, göçmenlere kiraya verilmiştir. Bu da gettolaşmayı beraberinde getirir. Söz konusu durum, “Yeni Cami” öyküsünde, babası Duisburg’da demir-döküm fabrikasında çalışan Rahim’in ağzından şöyle aktarılır:

“Yüz yıl önce yapılmış işçi evlerinde, alt katlarda barınıyorduk. Almanlar birer ikişer, iyi mahallelere taşınıyordu. Yerlerine biz geçiyorduk. Tükenmez kalemlerle zillere adlarımızı yazıyorduk. Sözde burası Almanya’da bir mahalleydi. Bilmeyenler gelip baksa, Türkiye sınırlardı. Çıkıp birlikte dolaşıyorduk. Bakkalımız çakkalımız, kasabamız, terzimiz ile mis gibi bir Türkiye mahallesiydik” (Baykurt, 1982, s. 95).

Öykülerde olumsuz koşulları vurgulanan bu evlerden birinde oturabilmek de öyle hemen gerçekleşmeyebilir. Ev sahipleri arasında yabancılara ev vermekten kaçınanlar vardır; bu sorunun en belirgin örneğini “Türk Kiracı” öyküsünde verir yazar: “Bu Almanlar yabancıya, hele Türk’e ev vermiyor artık!..” (Baykurt, 1986b, s. 192) diye yakınan ve üç aydır ev arayan Kadir Erol’un ev bulamayışı, eşini ve çocuklarını Duisburg’a getirtmesini engeller.

Aile Yaşamı ve Sorunları

Öykülerdeki işçi aileleri, Türkiye’nin farklı coğrafi bölgelerinden, farklı yaşam deneyimlerinden geçerek Almanya’ya gelmişlerdir. Hepsi kendi içinde farklılıklar taşısa da genellikle babanın otoritesine dayalı bir aile yaşamı gözlenir; evde ve sosyal yaşamda babanın sözü ve davranışları dikkate alınır, söylediklerinin yapılması neredeyse zorunludur. Anne ise ev düzeninin sağlanmasından, çocukların bakımından sorumludur; çocuk sayısı 2 ile 7 arasında değişir; büyük çocuklar, özellikle abla konumundaki kız çocukları, annelerine yardımcıdırlar. Ailelerin çoğunda babalar ve nispeten erkek çocuklar rahat hareket ederken kadınların ve kız çocuklarının özgürlükleri sınırlıdır. Yedi çocuklu bir ailenin büyük oğlu Kerem’in anlatıcı kimliğini üstlendiği “Baba Oğul” öyküsünde Kerem, eve hep geç gelen babasının, annesine ve bazen de kendilerine bağırıp çağırdığını söyleyerek şöyle der:

“ ‘Bak Azime!’ diyor anama. ‘Nereye gittin, nerede kaldın?’ diye sorup durma bana. Sıkma canımı. Her gün önemli işim çıkıyor örneğin. Yani şaşırıp yanılıp Almanya’ya geldik, diye, her gün sana hesap vermemiz gerekmez herhalde değil mi? Cami Yaptırma Derneği’ne üye seçti fabrikada

arkadaşlar. Bir de, bebelere Kuran kursu açmak istiyoruz diyarı gurbette.”
(Baykurt, 1982, ss. 165-166)

Öykünün devamında, babasının arabasına, genelevlerin bulunduğu sokakta rastlayan Kerem'in; arabanın lastiklerini indirmesine tanık olunur. “Kapımızda Polis” öyküsündeki Abdülcan, “Sevgi Yandı”daki Yusuf, “Takas”ın Mustafa’sı, kız-erkek ayırt etmeden; çocuklarına ve eşlerine sevgi gösteren, haklarını gözeten babalara örnek verilebilir. Yazarın, evde egemen olsalar bile, aile üyelerinden sevgi ve şefkatini esirgemeyen babaların, sağlıklı bir iletişim ve huzur ortamının oluşmasındaki etkisini yansıttığı söylenebilir.

Parçalanmış ailelerin varlığı ve bu ailelerin, erkek bireylerinin Almanya’ya gidişinden nice sonra bir araya gelmeleri, öykülerde karşılaştığımız önemli bir sorundur. Ailelerdeki bu parçalanmışlık durumu, 1970’lerdeki aile birleşimiyle nispeten ortadan kalksa da bazı babaların Alman eğitim sistemine güvenmemeleri, çocuklarının; Türkiye’de Türk kültürüyle yetişmelerini istemeleri ya da koşulların uygun olmadığını düşünmeleri gibi nedenlerle ailelerini yurttan bırakmayı tercih ettikleri, bazı ailelerin de bütün üyeleriyle bir araya gelemediği gözlenir. Sözelimi “Kardeşimin Yitmesi” öyküsündeki Cemal, üç yıldır Oberhausen’dedir; küçük kardeşi Sefer ve ablasıyla babasının yanındadır, annesi ve üç kardeşiyse Devrek’te kalmıştır. “Çok özlüyorum anamı, kardeşlerimi. Onları düşündükçe burnumun direkleri sızlıyor...” (Baykurt, 1982, s. 51) ifadesi, ayrılık acısının bir yansımasıdır. “Kaçtım Ne Yapayım?” öyküsünde Nurten’in, babasına bıraktığı mektupta “Hepimizi bırakıp gelmiştin. Burada para kazanıyordun. Ama biz orada sensiz, çok çok perişan oluyorduk. Yanına gelmek için çırpınıyorduk” (Baykurt, 1982, s. 116) diyerek geçmişe yönelmesi ayrılığın yol açtığı travmayla ilişkilidir. Ebeveynlerden birinden ya da her ikisinden ayrılmak, öykü kişilerini ruhsal yönden yıpratır, kaygılandırır sorunlar arasındadır.

Türkiye’den gelen işçi ailelerinde komşuluk ve hemşehrilik ilişkileri çok güçlüdür. İşten arta kalan zamanlarda ve ihtiyaç duyulması halinde bir araya gelmeleri, sosyal ve kültürel değerlerin paylaşılmasını sağlarken dayanışma kültürünün üretilmesine de ortam hazırlar. Birlikte yemekler yenilir, camiye gidilir, çocukların bakımında sorumluluklar paylaşılır. Bu birlikteliğin özellikle kız çocuklarının yetişmesinde mahalle baskısını da beraberinde getirdiği söylenebilir; kızlarını okula, dil kursuna gönderen bazı babaların eleştiri konusu olduğu görülür. “Babamın İşi” öyküsünde Gülten’in “Türk babalar erkek çocukları için hiç kaygı duymuyorlar. Onlara her istedikleri izni, belgeyi, parayı seve seve veriyorlar. Bize gelince: ‘Dikkat et! Yaramaz bir havadisle gelme! Yaban eldeyiz! Şu bu...’ ” (Baykurt, 1982, s. 125) deyişi bu baskının ifadesidir. Yaşları ilerledikçe kız çocuklarının üzerindeki baskının arttığı gözlenir. Bunun temelinde aile bütünlüğünün bozulması kaygısı yatar; kızların, ailenin uygun bulmadığı saatlerde dışarıda olmalarından, Alman arkadaşlar edinmelerinden, kültürel değerlerinden uzaklaşmalarından kaygı duyulur. “Sarı Saçlı” öyküsündeki Güler, “Kaçtım Ne Yapayım?”daki Nurten, bu nedenle babalarından şiddet gören öykü kişileridir. Birçok öyküde, ailenin, sorunların çözüm yeri olmaktan yetersiz kaldığı; etkili bir iletişim kurulamamasının yeni sorunlar doğurduğu ve kuşak çatışması gözlenir.

Türkiye göçmenlerindeki; ev, dükkân, arsa alma ve bu yatırımları Türkiye’de gerçekleştirme çabası öykülerde de dikkati çeker. İlk fırsatta ikinci el bir otomobil almak, yurda gidişlerde bu otomobili kullanmak, öncelikli hedeflerden biridir.

Türkiye'ye armağanlarla gidilir; dönüşte iş arkadaşlarına, amirlere Türkiye'ye özgü armağanlar getirilir. Aile bütçesinden kısarak yapılan harcamaların ve birikimlerin ailenin refah düzeyini olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

İki Kültür Arasında

Dili, dini, yaşama düzeyi ve alışkanlıkları farklı iki toplumun insanların bir arada, uyum içinde yaşaması kolay değildir. Birçoğu kırsal kesimden gelen, büyük şehirde yaşamamış Türkler de Almanya'da uyum güçlüğü yaşamış; çalıştıkları ülkede “yabancı olmak”tan, kimi zaman da dışlanmaktan kurtulamamışlardır. Fakir Baykurt, öykülerinde Türkiye göçmenlerinin Almanya'daki sosyal ve kültürel sorunlarına odaklanırken her iki toplumu da anlamaya, çatışmaların hangi nedenlerden kaynaklandığını göstermeye çalışmıştır. Birbirinden çok farklı kültürlerin değer ve öğretilerinin çelişmesi doğaldır; bunu öykü kişilerinin düşünce ve davranışlarında görmek mümkündür. Sözelimi “Ferhat” öyküsünde, Ferhat'ın öpüşen bir çift karşısındaki şaşkınlığı, kültürel değerlerin çatışmasıyla ilişkilidir. Ferhat polislerin gelip gençleri götürmesini beklemekten “ ‘Belki bu ülkede açıkta öpüşmek suç değil, onlara bakmak suç!’ ” (Baykurt, 1986a, s. 169) düşüncesiyle vazgeçer.

Türkiye göçmenlerinin Almanya'daki temel sorunlarından biri, dildir; Almanca bilmemeleri yüzünden özellikle ilk yıllarda pek çok sorunla karşılaşır. Sözelimi “Karpuz Dolması” öyküsünün Mahmut'u, üzerindeki yazıyı okuyamadığı için aylarca köpek maması satın almış, karnını onunla doyurmak zorunda kalmıştır. İşçiler fabrikalarda, bürokratik işlerde görevli çevirmenlere güven duymazlar; bununla birlikte yaşadıkları ülkenin dilini öğrenmek için çaba gösterenler çok azdır. Türk işçilerinin bu konudaki isteksizliğini “Dil Kursu” öyküsünde vurgular yazar; üç aylık kurs sonucunda Alman öğretmen Martin'in Türkçeyi sökmesiyle biten öykü, Türklerin Almanca öğrenmemek konusundaki ısrarlı tutumlarının eleştirisidir. Baykurt, “Ferhat” öyküsünde bunun nedenini şöyle belirtir: “Heim'de, çarşıda, kahvede, hep Türk arkadaşlarla bir arada oluyordu. İşyerinde getir'in, götür'ün dışında sözcük konuşulmuyordu. Almanların kendi çevreleri, kendi havaları vardı. (...) Türk'e, şuna buna söz anlatacak, dil öğretecek vakitleri, sabırları yoktu” (Baykurt, 1986a, s. 170). Almanca konusunda ebeveynlerinden daha ileride olan çocuklar, okuldaki başarısızlık nedenlerinden biri olan yetersiz Almanca ile anne-babalarının günlük yaşamlarına destek olurlar. Evde Almanca ve Türkçe sözcükleri bir arada kullanmaları, yurttan geçirdikleri tatillerde birbirleriyle Almanca konuşmaları ise iki dil arasındaki bocalamalarının sonucudur.

Almanya'daki Türkler, İslâm dini ve dünya görüşüne bağlı kültürel değerlerin de temsilcisi konumundadırlar; bu da Alman toplumuyla sürüp giden değerler çatışmasında önemli bir faktördür. Camilerin ve Kuran kurslarının; olası bir kültür değişimine karşı Müslüman üst kimliğinin korunmasındaki birleştirici etkisi, öykülere de yansır. Dinî değerlerine sarılarak çocuklarının da bu değerlerle yetişmesini isteyen aileler, dernekler aracılığıyla camiler yapılmasına, Kuran kursları açılmasına katkıda bulunurlar; ancak çocuklarının dinî konularda da bilinçli davranmadıkları, kulaktan dolma bilgilerle hareket ettikleri söylenebilir. “Cenaze” öyküsünde, Alman meslektaşının cenaze törenine katıldığı için “gâvur olduğu” söylenen Kemal Uslu, arkadaşına “Şu dünyada en az otuz yıl namaz kıldım, doğru

dürüst Müslüman olamadım da, bir kezcik Hıristiyan gömütlüğüne gidince mi gâvur oldum Nizamettin Efendi?” (Baykurt, 1998, s. 54) diye çıkışmak zorunda kalır sözgelimi.

Türkiye ve Almanya arasındaki yaşam farklılığı, Almanca yetersizliği bir gerilim kaynağına dönüşebilir. Ağır çalışma koşulları yanında bir de bu gerilimle baş etmeye çalışan anne-babalar, çocuklarının Almanya’ya uyumları konusunda gerekli çabayı gösteremezler. Ülkelerinden apayrı bir kültüre ve yaşama alışkanlıklarına sahip olan Almanya, özellikle de buraya sonradan gelen çocuklar için alışılması, anlaşılması zor bir yerdir. “Az Daha Boğuluyordum” öyküsündeki Mevlüt’ün yüzme havuzunda yaşadıkları buna örnektir. Baykurt, ergenlik çağındaki çocuğun bilinçaltını yansıtır:

“Bu duş yerleri ayrı ayrı. Bir yanda kadınlar, bir yanda erkekler. Havuzların olduğu bölümler ise karışık. Her renkten mayosunu giymiş, sütyenini takmış, gelincik tarlası gibi kızlar. Koltuklarının altı tüylenmiş. Onlara bakmaktan da, kendimi göstermekten de utanıyorum. İçerisi hafif ılık, hattâ biraz serin olduğu halde, sanki Türkiye’de bir hamamdaymış gibi terliyorum. Böyle bir yeri ilk görüyorum. Böyle bir yerde küçücük bir mayo ile ilk bulunuyorum. Herkes bana bakıyor sanıp utanıyorum.” (Baykurt, 1982, s. 90).

Yakın çevresinde Türk kültürüyle karşılaşan, kendisinden de bu yönde değer ve davranışlar geliştirmesi beklenen işçi çocuklarının iki farklı kültür arasında bocaladıkları gözlenir; toplumun egemen kültürüyle, ailede görüp yaşadıkları çocuğun kültürel kimliğinde bir bölünmeye yol açar; bu da gerilimi ve çatışmayı beraberinde getirir. “Suya Kim Yakın?” öyküsünde Mahmut’la, oğlu Nevzat’ın yaşadığı çatışma, Nevzat’ın iki kültürün öğretilerini bağdaştıramamasından kaynaklanır sözgelimi. Eve konuk gelen Fakir Dayı (Fakir Baykurt), sorunun temelini iner: “Ama iki yıldır onu yurda niçin götürmüyorsunuz? Ninesini, dedesini özlemez mi? Kendiniz gitmediniz diye onu, Keziban’ı, Zeynep’i niçin tutuyorsunuz? Tatiller niçin?” (Baykurt, 1993, ss. 17-18) Bu sorular, çocukların; geldikleri toplumu, gelenek ve görenekleriyle daha yakından tanımları gerektiği düşüncesinden doğmuştur, denilebilir.

Öykülerde Türk-Alman arkadaşlığına, iyi ilişkilere rastlansa da iki toplumun üyelerinin de genellikle birbirlerine karşı mesafeli ve önyargılı olduğu görülür. Almanlar, Türkleri gürültücü, kaba ve çağdışı bulurlar; çok çocuklu oluşlarını, çevrede kalabalık gruplar halinde dolaşmalarını, erkeklerin bıyıklarını, kadınların giyim tarzını sorun ederler; varlıklarını Almanya’ya uygun bulmazlar. Türkler de Almanların yaşam tarzının kendilerine uymadığını düşünür; öncelikle dilleri ve dinleri farklıdır. İş başındayken bile bira içmeleri, cinsel serbestlikleri, domuz eti yiyip köpekleriyle gezmeleri, şenlikleri, Türkiye göçmenlerine aykırıdır. “Bir Karnaval Öyküsü”ndeki Şerife’nin “ ‘Cehennemini boşaltmışlar! Ne kadar günahlık kadın varsa Köln şehrine sürmüşler!..’ ” (Baykurt, 1982, s. 83) deyişi, yaşama kültürünün düşünce ve davranışlara etkisinin bir örneğidir.

Eğitim Yaşamı ve Sorunları

Öğretmenliği meslek edinmiş, eğitimin içinden gelmiş bir yazar olan Fakir Baykurt, özellikle *Barış Çöreği*’nde ve sözü edilen diğer kitaplarındaki pek çok

öyküde çocuk ve gençlerin eğitim sorunlarına eğilir. Türk ebeveynlerin, çocuklarının eğitim yaşamına yeterli katkıyı sağlayamadıklarını gözleyen yazar; bunu öykülerine de yansıtır; çoğunluğu ilkökul düzeyinde bir eğitimden geçen işçilerin, çocuklarının yaş özelliklerine bağlı olarak değişen ihtiyaçlarını karşılamada ve okul durumlarını takip ederek gerekli desteği sağlamada yetersiz kaldıklarını dile getirir. Öykülerde “okutamadım”, “istediğim gibi okutamadım” şeklinde ifadelerde bulunan ebeveynler, bunu genellikle Alman eğitim sistemine bağlarlar; bu konuda kendilerini eleştirenler çok azdır. Alman eğitim sisteminin, göçmen işçi çocuklarına yönelik uygulamalarını da eleştiren yazar, öykülerinde de bu tavrını sürdürür.

Erken eleme esasına dayanan ve ayrımcı bir nitelik taşıyan Alman eğitim sisteminde dört yıl süren “Grundschule”yi bitiren öğrenci, akademik başarısına göre kendisi için uygun görülen ortaokula yönlendirilir. Bu ve devamındaki süreç, Can Ünver’in ifadesiyle şöyle işler:

“İlkokulun dördüncü, bazı eyaletlerde en geç altıncı sınıfında öğrencinin tüm yaşamını etkileyecek olan bir karar aşamasına gelinmektedir. Öğrenci, o dönemdeki başarısına göre kendisini sadece çıraklık eğitimine götürecektir ‘Hauptschule’ye, daha nitelikli bir meslek eğitimine götürebilecek ve ek öğretimle yüksek öğrenime yatay geçişi de mümkün kılan ‘Realschule’ye veya bitirilmesi yüksek öğrenime girişin ön koşulu olan ‘Gymnasium’a devam etmek üzere seçilmektedir” (Ünver, 2009, ss. 410-411).

Bütün orta dereceli okulları içine alan “Gesamptschule” de “bazı eyaletlerde 4. tip okulları oluşturmaktadır ve bu üç tür okulu bütünleştirip aralarındaki geçişleri kolaylaştırmayı hedeflemektedir” (Güllüpnar, 2010, s. 72). Zihinsel açıdan yetersiz bulunan çocuklar için “Sonderschule” denilen eğitim kurumları da bu sistemde yer alır; bu sınıflara yönlendirilmek, uzun yıllar hazırlık sınıflarında eğitim görmek ve “Hauptschule”ler, göçmen işçi çocuklarının en önemli sorunudur, denilebilir. Son yıllarda Alman eğitim sisteminde birtakım değişiklikler olsa da öykülerin yazılış tarihleri (1979-1997) ve yazdıkları dönemi yansıttıkları göz önüne alındığında, dile getirilen sorunları, var olan sistem içinde değerlendirmek uygun olacaktır.

“İlkokul biterken herkes bir süzgeçten geçiyordu. Kim nereye gidecek, ne olacak, öğretmenler karar veriyordu. O yıllar az Türk, az da Türk çocuğu vardı. Öyleyken umduğu olmadı. ‘Gymnasium’ denilen, önu üniversiteye açık liselerden birini istiyordu Güler. (...) Önu sadece işçiliğe açık ‘Hauptschule’ denilen ortaokula ayırdılar. İkisinin arasındaki ‘Realschule’ye bile gidemedi. Çok kızdı babası. Anası ağladı ağladı, yüz gün aktı gözyaşları. Kendisinin de bütün umutları kökten kırıldı. Sinir küpü, sarı beniz bir kız olup çıktı” (Baykurt, 1986a, ss. 149-150).

“Sarı Saçlı” öyküsünde erkek berberi olmak için çıraklık eğitimi alma mücadelesine tanık olunan Güler, Alman ilkokulunu bitirmiştir; Almancası iyidir; buna rağmen istediği ortaokula gidememiştir. “Çocukların % 92’si Hauptschule’lerde toplandı. Birazı da ‘Sonderschule’ denilen geri zekâlılar okuluna gidiyordu. Okul müdürleri, eğitim işlerinin içyüzünü dünyada sadece kendileri biliyor gibi bu okulları da savunuyorlardı” (Baykurt, 1986a, ss. 150-151). “Sarı Saçlı” öyküsündeki bu saptama, yazarın diğer öykülerinde de sıkça karşılaştığımız önemli bir sorunu belirtir.

Öykülerdeki çocuklar, meslek okullarına yönlendirilmeleri konusunda rahatsızlık duyarlar; bu tıpkı “geri zekâlılar sınıfı”na gönderilmelerinde olduğu gibi okuldan soğumalarına, çalışmamalarına; hatta gelecekte ümidi kesmelerine yol açar. Fakir Baykurt’un yazar kimliğiyle dâhil olduğu “Yazar” öyküsünde Ahmet Şahin, öğrenim gördüğü okul için “önü mesleğe açık bir okul. Ama meslek filân öğretmez. Sadece insanın önünü tıkar. Liseye, üniversiteye öldürsen yollamaz. Bu tür ortaokula düşenlerin sonu işçi olmaktır. Diploma alabilirsek, biz de işçi olacağız... Yani bu bile zor bize...” (Baykurt, 1982, ss. 8-9) der sözgelimi. Öykülerde “geri zekâlılar sınıfı” olarak anılan “Sonderschule”ler, Türkiye’den gelen çocuklar için “Neden buradayım?” sorusuyla yaşamayı da beraberinde getirir. “Âdem ile Hakan” öyküsünde, babasının; mühendis olması hayaliyle Giresun’dan Essen’e getirttiği Âdem, bu çocuklardan biridir mesela. “Geri zekâlılar sınıfında hep bizimkiler nedense! Tek tük anası babası ayrılmış Alman işçi çocukları da var,” (Baykurt, 1982, s. 71) diyen Âdem, Türkiye’den gelen çocukların başarılı olsalar bile eğitimlerini sürdüremediklerini düşünür.

Baykurt’un röportaj tekniğinin imkânlarından da yararlanarak yaşamlarını aktardığı çocuklar, başarısızlık nedenlerinin farkındadırlar. Almancayı yeterince öğrenememiş olmaları, sınıf arkadaşlarıyla gerekli uyumu yakalayamama, kültürel farklılıktan kaynaklı davranış özellikleriyle sessiz, sinik davranma, akademik başarısızlıklarının başlıca nedenleri olarak görülür. Ailelerin çoğu, bu konuda çocuklarına gereken desteği veremez. Çalışma koşullarının ağırlığı, para kazanma hırsı ve her şeyden önce Almanya’da ayakta kalma mücadelesi, çocuklarına yeterince zaman ayıramayışlarının nedenleri arasındadır; bir kısmı için kız çocuklarının okutulması gerekli değildir; ancak kaygılarına ve çevre baskısına rağmen kızlarının öğrenim görmesini isteyen, bunun için çabalayan anne-babalar da yazarın gözünden kaçmaz. “Babamın İşi” öyküsündeki Gülten, “Video” öyküsündeki Hasibe’nin; en büyüğü, üniversiteye giden çocukları, “Hatice’nin Mahkemesi”ndeki Hatice başarılarıyla dikkati çekerler. Öykülerin başarılı çocuklarının aileleri tarafından desteklenen, Alman ve Türk öğretmenlerince de gereken ilgiyi gören çocuklar olduğu söylenebilir. Yazarın, çocuğun başarısında okul-aile işbirliğinin önemini vurguladığı açıktır. Baykurt, Almanya’da kaldığı süre içinde eğitim faaliyetlerinde bulunmuş, sorunları yerinde gözlemlemiştir. Öykü kişilerinin yaşadıkları, Almanya’nın yabancı işçi çocuklarına yönelik uygun eğitim politikaları geliştiremeyişinin ve işçi ailelerinin, çocukların eğitime gereken önemi vermeyişinin eleştirisi olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Fakir Baykurt, ilk ürünlerini verdiği günlerden başlayarak edebiyatın görevinin; toplumsal koşullarıyla birlikte insanları, sorunlarını anlatmak ve insanların yaşadıkları koşulları nasıl değiştirebileceklerini görmelerine katkıda bulunmak olduğuna inanmıştır; gerek Türkiye’de gerekse Almanya’da yazdığı roman ve öykülerinde hep bu ilkeyi göz önünde tutmuştur. Yazarın çalışmamıza konu olan Almanya öyküleri, Türkiye göçmeni işçilerin ve ailelerinin Almanya’daki çalışma ve yaşam koşulları içindeki durumunu anlatır; sanayileşmiş bir ülkede ve farklı bir kültürdeki yaşamlarından kesitler sunar. Baykurt, 1979-1997 yılları arasındaki bir dönemin gözlemlerinden yararlanarak yazdığı öykülerinde göçmenlerin çalışma ve

barınma sorunlarına, aile ve çevre ilişkilerine, eğitim ve kültür sorunlarına odaklanır; yazdıkları yoluyla Almanya'daki işçileri ve okurları bilinçlendirmeye, sorunların neden doğduğunu ve nasıl çözülebileceğini imalarla da olsa göstermeye çalışır. Yazarın Almanya öyküleri, edebiyat ürünü olmalarıyla birlikte konunun bütünlüklü olarak kavranmasına da imkân sağlar.

Kaynakça

Andaç, F. (2000), *Anadolu Aydınlanmacısı Fakir Baykurt*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Baykurt, F. (1982). *Barış Çöreği*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Baykurt, F. (1993). *Bizim İnce Kızlar*, Oberhausen: Ortadoğu Verlag.

Baykurt, F. (1986a). *Duisburg Treni*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Baykurt, F. (1986b). *Gece Vardiyası* (2. bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Baykurt, F. (2002). *Sıladan Uzakta*, İstanbul: Papirüs Yayınevi.

Baykurt, F. (1998). *Telli Yol*, İstanbul: Papirüs Yayınevi.

Gitmez, A. S. (1983). *Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler*, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Gökmen, O. (1972). *Federal Almanya ve Türk İşçileri*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Göksu, T. (2000), *İşçilikten Vatandaşlığa: Almanya'daki Türkler*, Ankara: Özen Yayıncılık.

Güllüpınar, F. (2010). Almanya'da Türk Göçmenlerin Çocuklarının Bölünmüş Kaderleri ve Eğitimdeki

Başarısızlıklarının Yapısal Nedenleri: Entegrasyon Aşağı mı Yukarı mı?. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 8(31), 65-87.

Özbek, Y. (2012). Misafir İşçi'den (Gastarbeiter) Alman Türkler'e (Deutschtürken) Almanya'ya Emek

Göçünün Tarihi. Ü. Sözbir Fındıkçioğlu ve E. Z. Güler (Ed.) *Almanya'ya Emek Göçü*, İstanbul:

Yazılama Yayınevi.

Özkırmı, A. (1990). *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.1 (5. bs.). İstanbul: Cem Yayınevi.

Ünver, C. (2009). Yurtdışındaki Türklerin Eğitim Sorunlarına Bir Bakış: Almanya Örneği. M. Erdoğan

(Ed.) *Yurtdışındaki Türkler: 50. Yılında Göç ve Uyum: 21-23 Mayıs 2009 – Ankara: Bildiriler* (s. 407-416). Ankara: Orion Kitabevi.